

KIRJALLISUUTTA

Makutuomarit ja lainsuojattomat

Eskola, Katarina—Linko, Maaria, Lukijan onni. Poliitikkojen, kulttuurieliitin ja kirjastonkäyttäjien kirjallisista mieltymyksistä. Tammi, Helsinki, 1986.

Yleiset kirjastot järjestivät vuonna 1984 näytelyjä, joihin kirjastonkäyttäjät, poliitikot ja kulttuurieliitti valitsivat mielikirjojaan. Näiden kirjojen ja valintaperusteluiden pohjalta Katarina Eskola ja Maaria Linko ovat eritelleet sekä ns. laatukirjallisuuden eli päivä- ja kulttuurilehtien kriitikoiden esille tuoman kirjallisuuden että muunlaisten teosten suosiota em. lukijaryhmässä. Tutkimus liittyy Suomen Akatemian rahoittaman Kulttuurin markkinat ja merkitykset -yhteistyöhankkeen kirjallisuuden vastaanottoa käsittelevään osaan.

Makutuomarit

Kriitikot kuuluvat Katarina Eskolan ja Maaria Lingon mukaan siihen ryhmään, joka Suomessa määrittelee hallitsevan kirjallisuuskäsityksen mukaisen legitimiin kirjallisuuden. Hallitseva kirjallisuuskäsitys ilmenee mm. kirjailija-apurahojen jaossa, kirjallisuudentutkimuksessa ja koulujen kirjallisuudenopetuksen sisällössä. Kriitikki käsittelee heidän mukaansa erityisesti romaaneja, jotka eivät ole leimallisesti viihdettä, sekä runoutta, novelleja ja näytelmiä. Sen sijaan ns. viihdekirjallisuus ja omakustanteet jäävät vaille kritiikin huomiota.

Katarina Eskola ja Maaria Linko tukeutuvat kritiikin kuvailussa pitkälti omiin käsityksiinsä sanomalehtien kulttuuriosastoista, mutta viittaavat mm. Merja Hurrin tutkimukseen neljän puoluelehden ja yhden sitoutumattoman päivälehdien kulttuuriosastoilla kymmenen vuoden välein 1950—1980 julkaistuista kirjoituksista¹. Vaikutelmiensa perusteella he rakentavat eräänlaisen ideaaliryhmän kriitikoiden suosimasta ns. laatukirjallisuudesta, jonka he katsovat edustavan hallitsevaa kirjallisuuskäsitystä, ja muusta kirjallisuudesta. Näin he näyttävät pyrkivän raivaamaan rajan korkeakulttuurin ja viihteen välille. Kirjallisuuden tason ohella Katarina Eskola ja Maaria

Linko käyttävät luokitteluperusteena kirjallisuudenlajia. Niinpä esimerkiksi sellaisten kirjailijoiden kuin Aleksis Kiven ja Eeva Kilven teokset kuuluvat heidän mukaansa laatukirjoihin, kun taas Alistair MacLean ja Jean M. Untinen-Auel ovat kriitikoiden karttamia viihdekirjailijoita; tietekirjat he luokittavat laatukirjoiksi mutta eivät salapoliisiromaaneja jne.

Tällainen arvottava jaottelu on tietysti käytännössä pulmallista, ja eri henkilöt vetäisivät rajan eri kohtaan — jos ollenkaan vetäisivät. Kuten myöhemmin käy ilmi, kirjastonkäyttäjät eivät välttämättä piittaa korkeakulttuurisista linjanvedoista, ja älymystö on esittänyt, että postmodernistisessä kulttuurissa taide ja viihde ovat lähentyneet ja muodostavat yhteisen, tavaramarkkinoille alistaisen akselin ääripään². Pikemminkin perinteisen elitistisen kuin rahvaanomaisen leiman Lukijan onni saa siitäkin, että tutkijat nimittävät kriitikoiden suosimia teoksia ykköskentän kirjallisuudeksi ja muuta kirjallisuutta kaksoiskentän teoksiksi.

Empiirisemmin suuntautunut ja erityisesti kriitikoiden kannanotoista kiinnostunut tutkija olisi varmaan ensin selvittänyt yksityiskohtaisesti, mitä kirjoja kriitikot todella ovat arvostelleet ja ovatko he suhtautuneet niihin myönteisesti. Osa lukijoiden valitsemasta mielikirjallisuudesta olisi kuitenkin todennäköisesti osoittautunut niin vanhaksi, että nykyajan kriitikot, jotka keskittyvät enimmäkseen vastailmestyneseen kirjallisuuteen, tuskin olisivat joutaneet kirjoittamaan siitä. Toisena vaihtoehtona olisi voinut pyytää kriitikkoja arvottamaan ko. mielikirjallisuus. Nämä ratkaisut olisivat tietysti vaatineet huomattavasti enemmän aikaa kuin Katarina Eskolan ja Maaria Lingon menetelmä, eivätkä ne ehkä olisi tuottaneet yksiselitteisiä jaotteluja, koska kriitikoidenkaan näkemykset eivät liene täysin yhtenevät (tosin esimerkiksi Rien T. Segersin tutkimuksessa amerikkalaiset yliopiston opettajat olivat yksimielisiä neljän novellin arvojärjestyksestä³ ja monissa lasten kuvataidemieltymyksiä koskevilla tutkimuksissa on annettu ensin ns. asiantuntijoiden luokitella lapsille näytetyt teokset). Toisessa yhteydessä voisi siis selvittää, mitä eri tahot ajattelevat vaikkapa Charlotte Brontë'n Kotiopettajattaren romaanista, joka Katarina Eskolan ja Maaria Lingon mukaan on muuttunut nuortenkirjaksi.

Em. varauksista huolimatta olen — kirjallisuuden harrastelijana ja alttiina modernistisen kulttuurieliitin viihde/taide jaottelulle — melko samaa mieltä Lukijan onnessa kuvatuista yksittäisistä kirjojen laatu koskevista ratkaisuista. Esimerkiksi Mämmilä-sarjakuvan olisin kuitenkin sijoittanut ns. laatukirjallisuuteen, samoin parhaimmat salapoliisiromaanit, enkä luonneh-

tisi Marilyn Frenchin Naistenhuonetta viihteelliseksi. Katarina Eskolan ja Maaria Lingon ratkaisujen osuvuus johtunee siitä, että he ovat tehneet tutkimuksen käsityönä ja tutustuneet aineistoon perusteellisesti. Satunnaista lukijaa he ovat onnellistuttaneet merkitsemällä kirjallisuuslueteloon ne sivut, joilla viittaavat kuhunkin teokseen.

Kirjastonhoitajat hallitsevien arvojen ylläpitäjiä

Varsinkin kirjastotieteilijöiden kannalta Katarina Eskolan ja Maaria Lingon kohderyhmät, kirjastonkäyttäjät, poliitikot ja kulttuurieliitti, josta he tarkastelevat erikseen kirjastonhoitajia, ovat kiinnostavia. Kirjastonhoitajat osoittautuvat muiden kulttuurielämän edustajien rinnalla hallitsevan kirjallisuuskäsityksen ylläpitäjiksi. Kirjastonhoitajien maku on tutkimuksen mukaan legitiimi, ja heillä on Pierre Bourdieun käsittein symbolista (T.A.: symboleita koskevaa) valtaa ja kulttuuripääomaa. Tarkastellessaan heidän mielikirjavalintojensa perusteluja (joita oli muihin ryhmiin verrattuna hyvin vähän, 45 kappaletta eli vain seitsemästä prosentista kirjastonhoitajien mainitsemia kirjoja) Katarina Eskola ja Maaria Linko toteavat, että kirjastonhoitajat hallitsevat esteettisen etäännyttämisen eivätkä puhu omista elämyksistään. Tämä saattaa nähdäkseni johtua siitä, että usea kirjastonhoitaja on saanut yliopistotasosta kirjallisuudenopetusta. Moni heistä on opiskellut 1950—1980-luvulla, jolloin suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa ovat olleet voimakkaasti esillä teoskeskeiset suuntaukset, ensin uskriteikki, myöhemmin strukturalismi ja semiotiikka⁴. Kirjastonkäyttäjää ilahduttanee kuitenkin tieto, että kirjastonhoitajien kieli muistutti ns. tavallisten asiakkaiden puhetapaa.

Kirjastonhoitajilla on Lukijan onnen mukaan myös feminiininen maku. Heidän mielikirjoistaan suurempi osa (kolmannes) kuin muiden ryhmien valitsemista kirjoista on naisen kirjoittama. Tätä Katarina Eskola ja Maaria Linko selittävät sillä, että sellaisessa ryhmässä, johon kuuluu paljon naisia, nämä valitsevat enemmän naiskirjailijoiden teoksia, kun taas miesvaltaisessa ryhmässä naiset eivät tuo esiin omia arvojaan. (Katarina Eskola ja Maaria Linko jättävät mainitsematta sen itsestäänselvyyden, että kirjailijan biologinen sukupuoli ei suoraan määrää teoksen laatua eli että esimerkiksi kaikki naiskirjailijoiden teokset eivät välttämättä sisällä naisten "omia arvoja"⁵.) Miehet sen sijaan pitäytyvät joka ryhmässä lähes yksinomaan miesten kirjoittamissa teoksissa. Miespuoliset kirjastonhoitajat ja muut kulttuurielämän edustajat ovat kuitenkin rohjeneet tehdä hieman muita miehiä "naismaisempia" kirjavalintoja, mutta heidänkin mainitsemiaan

mielikirjoista vain kahdeksan prosenttia on naisten kirjoittamia.

Kirjastonhoitajat eivät tietysti rakenna kirjaston kokoelmia pelkästään henkilökohtaisten mieltymyksiensä mukaan. Silti vertaamalla kirjastonhoitajien ja kunnanvaltuutettujen suhtautumista kriitikkojen suosimaan kirjallisuuteen Katarina Eskola ja Maaria Linko päätyvät mielenkiintoiseen kysymykseen: »liittyvätkö pienten kuntien kirjastojen resurssiongelmat myös siihen, että niiden kunnanvaltuutetut eivät yhdy kirjastonhoitajien kirjallisuuskäsitykseen?» Muuten he kuvaavat kunnanvaltuutettujen makua maskuliniiniseksi, kotimaiseen suuntautuvaksi ja populaariksi, kun taas kirjastolautakuntien jäsenet sovittelevat eri makusuuntia. Suurissa kunnissa sekä kulttuurieliitti että poliitikot pitävät ns. laatukirjallisuudesta, mutta kirjastonkäyttäjien valitsemista mielikirjoista kolmannes kuuluu viihteeseen. Tämä saattaa Katarina Eskolan ja Maaria Lingon mukaan merkitä sitä, että kirjastonkäyttäjät ovat heitteillä suurissa kunnissa.

'Lainsuojattomat' kirjastonkäyttäjät

Aikuiset kirjastonkäyttäjät, toisin kuin kirjastonhoitajat, lukevat tutkimuksen mukaan kirjallisuutta yleensä omien kokemustensa kautta. He eivät juuri kiinnitä huomiota teoksen muotoon vaan sisältöön, juoneen, henkilöihin ja mukansatempaavuuteen. Kirjastonhoitajien tavoin kirjastonkäyttäjät perustelivat harvoin valintojaan. Katarina Eskola ja Maaria Linko arvelevat, että tämä saattaa johtua sopivien normien tai koodien puutteesta. Kokonaisuudessaan he luonnehtivat kirjastonkäyttäjää hallitsevista arvoista piittaamattomiksi ja näiden makua populaariksi ja osittain illegitiimiksi, sillä noin 40 prosenttia kirjastonkäyttäjien nimeämistä mielikirjoista kuului muuhun kuin kriitikoiden suosimaan kirjallisuuteen. Käsittääkseni kirjastonkäyttäjätkin muodostavat silti valikoituneen joukon, jonka mieltymyksiä kirjastojen kokoelmat vastaavat ainakin jossain määrin. Kukaan näyttelyyn osallistuneesta aikuisesta ei esimerkiksi kertonut pitävänsä kioskirjoista⁶ ja vain yksi mainitsi sarakuvan (noin 1200 osallistuneeseen kuului myös lapsia ja nuoria). Sitä paitsi ne ihmiset, jotka suostuivat mielikirjojensa julkiseen esittelyyn kirjastossa, suhtautuivat ehkä laitokseen tavallista myönteisemmin ja ottivat valinnoissaan huomioon näyttelypaikan.

»Kirjaston kynnys voi, pitkistä valistustyöstä huolimatta (T.A.: johtuen), yhä olla monille korkea», toteavat myös Lukijan onnen laatijat. Niinpä he ehdottavat, että jokainen suomalainen saisi vuosittain esittää oman kuntansa kirjastoon hankittavaksi yhden kirjan. Ajatus on haastava,

vaikka kuntalaiset voivat jo nyt ainakin periaatteessa tehdä hankintaehdotuksia. Harva heistä ehkä kuitenkaan tietää tästä tai on rojhennut tuoda esiin toivomuksiaan. Ehdotus herätti mielestäni tukun kysymyksiä. Eivätkö kuntalaiset haluaisi saman tien esittää toivomuksia myös lehdistä, äänitteistä, kuvatalenteista yms.? Miten tämä mahdollisuus ulotetaan koskemaan kaikkia, esimerkiksi pikkulapsia? Mistä saadaan työvoima käsittelemään ehdotuksia? Säilyisikö päättösvälta hankinnoista edelleen käytännössä kirjastonhoitajilla eli ns. asiantuntijoilla vai tulisivatko muut kirjastojen työntekijät, erilaisia puoluepoliittisia näkemyksiä edustavat kirjastolautakuntien jäsenet ja/tai asiakkaat mukaan päätöksentekoon vaikkapa hankintakiintiöin?

Terhi Anttila

Viitteet

¹ Kyseessä on Merja Hurrin Helsingin yliopistoon vuonna 1983 tekemä tiedotusopin lisensiaatintutkimus Kulttuuriosastot.

² Vrt. Jameson, Fredric, Reifikaatio ja utopia massakulttuurissa. Suom. Seppo Siuro. Tiedotustutkimus 7(3): 29—45. 1984; Jameson, Fredric, Postmodernismi eli kulttuurin logiikka myöhäiskapitalismissa. Suom. Erkki Väinikkala ja työryhmä Kimmo Jokinen, Jukka Laari, Kaarlo Laine. Teoksessa Moderni/postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun, s. 227—279. Toim. Jussi Kotkavirta ja Esa Sironen. Tutkijaliitto, Jyväskylä, 1986.

³ Segers, Rien T., Kirja ja lukija. Johdatusta kirjallisuudentutkimuksen uuteen suuntaukseen. Suom. Lili Ahonen. SKS, Juva, 1985, S. 107.

⁴ Varpio, Yrjö, Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historia. WSOY, Porvoo, 1986, S. 131—143.

⁵ Vrt. Jallinoja, Riitta, Mitä on naiseus. Sosiologia 24(1): 32—42, 1987.

⁶ Pertti Vakkarin (Kirjojen Lukeminen ja yleiset kirjastot. Tutkimus yleisten kirjastojen käytöstä kirjakanavana. Kirjastopalvelu, Pieksämäki, 1983, S. 80—84.) mukaan kirjastosta lainaamattomiin lukijoihin kuuluu mm. sellaisia, jotka suosivat etenkin kioski- tai uskonnollisia kirjoja.

Kansainvälinen luokitustutkimuksen äänenkannattaja International Classification

Fraasi tai ei, mutta monilla tieteenaloilla uusin tutkimus ilmestyy nykyisin aikakauslehtiartikkeleina. Kansainvälisestä tutkimuksesta kiinnostuneiden on kartoitettava oman alansa keskeiset aikakauslehtijulkaisut ja seurattava niitä. Omalla mielenkiintoalueellani, luokitustutkimuksen piirissä, eräs merkittävimmistä kansainvälisistä aikakauslehdistä on INDEKS Verlagin julkaisema ja FID:n luokitustutkimuskomitean tukema International Classification. Oman ilmoituksensa mukaan lehti keskittyy käsiteteoriaan, systemaattiseen terminologiaan ja tiedon organisointiin.

International Classification -lehden toimittajien joukko on varsin arvovaltainen ja kansainvälinen. Päätoimittajana toimii tällä hetkellä tunnettu saksalainen luokitusteoreetikko, filosofian tohtori Ingetraut Dahlberg. Muut toimittajat ovat professorit Alwin Diemer (Saksan Liittotasavalta), Jean M. Perreault (Yhdysvallat) ja Arashanipalai Neelameghan (Pariisi, Unesco/PGI). Toimitusneuvostoon kuuluu 16 jäsentä eri puolilta maapalloa. Heidän joukossaan on edustajia mm. Brasiliasta, Italiasta, Japanista ja Puolasta. Toimituskunnassa ovat mukana sellaiset Suomessakin hyvin tunnetut henkilöt kuten Dagobert Soergel Yhdysvalloista ja A.I. Tsernyi Neuvostoliitosta. Düsseldorfin yliopiston filosofian laitoksen informaation ja dokumentaation tutkimusosastolla, Saksan luokitusseuralla ja Wienissä sijaitsevalla Infotermilla on myös edustajansa toimitusneuvostossa.

Artikkelien kirjo

International Classification -lehdessä on neljän viime vuoden aikana (volyymit 10—13, vuodet 1983—1986) julkaistu kaikkiaan 44 artikkelia, joista jotkut useampiosaisina. Artikkelit jakaantuvat kirjoittajiansa työskentelymaahan mukaan seuraavasti (kirjoittajan kotimaa ei välttämättä ole sama kuin työskentelymaa):